

УДК 159.98

Андрій Черкашин

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"; Харків, Україна
E-mail: cherkashin68@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

***Анотація:** У статті розглядається проблема дослідження особистісно-професійної зрілості майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах України. Визначено, що предметом дослідження особистісно-професійної зрілості є система утворюючі чинники, її об'єктивні і суб'єктивні критерії, механізми й умови, що впливають на професіогенез становлення особистості фахівця. Вказано, що під особистісно-професійною зрілістю фахівця слід розуміти багатокomпонентне особистісне утворення, до якого слід включити особистісну, професійну, емоційну та інтелектуальну зрілості, які визначають її визначений рівень особистісно-професійної ідентичності.*

***Ключові слова:** зрілість, особистісно-професійна зрілість, особистість, фахівець, професійна ідентичність, професіогенез.*

Andrey Cherkashyn

candidate of psychological sciences, associate professor, professor of pedagogy and psychology of management of social systems them academician I. A. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; Kharkiv, Ukraine
E-mail: cherkashin68@ukr.net

**FEATURES OF THE FORMATION OF PERSONAL AND PROFESSIONAL
MATURITY OF FUTURE SPECIALISTS IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

***Abstract:** In the article the problem of research of personal and professional maturity of future specialists in higher educational institutions of Ukraine is considered. It is determined that the subject of research of personal and professional maturity is systemic factors, its objective and subjective criteria, mechanisms and conditions that influence the professionogenesis of the personality of the specialist. It is indicated that the person's professional maturity of a specialist should be understood as a multicomponent personality education, which should include personal, professional, emotional and intellectual maturity, which determine its level of personal and professional identity.*

***Key words:** maturity, personality-professional maturity, personality, specialist, professional identity, professionogenesis.*

© Андрій Черкашин, 2018

Андрей Черкашин

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация: В статье рассматривается проблема исследования личностно-профессиональной зрелости будущих специалистов в высших учебных заведениях Украины. Определено, что предметом исследования личностно-профессиональной зрелости являются системно образующие факторы, ее объективные и субъективные критерии, механизмы и условия, влияющие на профессиоогенез становления личности специалиста. Указано, что под личностно-профессиональной зрелостью специалиста следует понимать многокомпонентное личностное образование, в которое следует включить личностную, профессиональную, эмоциональную и интеллектуальную зрелости, которые определяют ее уровень личностно-профессиональной идентичности.

Ключевые слова: зрелость, личностно-профессиональная зрелость, личность, специалист, профессиональная идентичность, профессиоогенез.

Andrey Cherkashyn

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Features of the formation of personal and professional maturity of future specialists in higher educational institutions”

The article deals with the problem of studying the personality-professional maturity of future specialists in higher educational institutions of Ukraine.

It is pointed out that the main challenges of today are the challenges of uncertainty, diversity and complexity. It is stressed that modern education should become the institution for the transfer of motives and meanings, rather than the school of knowledge transfer. Accordingly, the multifaceted space of modern education should become the school of the translation of vital meanings.

It is determined that the subject of study of person-professional maturity are systemic factors, its objective and subjective criteria, mechanisms and conditions that influence the professional development of the personality of a specialist. It is indicated the ambiguity and contradictory nature of scientific views on the scientific definition of personal professional maturity of the individual. It is noted that the greater number of native and foreign scientists determine the

professional maturity as a psychological education, which is formed in the course of professional development of the individual and characterizes the professionalism of a specialist. The main stages of formation of personality-professional maturity of future specialists in higher educational institutions are proposed to consider: the stage of adaptation (early youth - 15-19 years); stage of individualization (late youth - 20-22 years); integration stage (early maturity - 23-26 years).

The basic principles of psycho-pedagogical activity on the formation of person-professional maturity in higher educational institutions are defined: effectiveness, efficiency, objective orientation of the content of pedagogical action, harmony. The personality-professional maturity specialist is suggested to understand a multicomponent personality, to which personal, professional, emotional and intellectual maturity should be included, which determine its specific level of person-professional identity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах розвитку українського суспільства виникає нагальна проблема у зміні стратегій та технологій підготовки сучасного фахівця до професійної діяльності у вищих навчальних закладах. Професор Асмолов О. Г. зазначає, що ключовими викликами сьогодення є виклики невизначеності (сучасний світ – це світ у багатовимірному світі), різноманітності (чим більше розвинена система, тим більше різноманітності) та складності (ми ніколи не жили в такому складному та багатовимірному світі). Вчений наголошує на тому, що сучасна освіта повинна стати інститутом передачі мотивів та смислів, а не школою передачі знань. На думку автора, досвід передається новому поколінню шляхом існуючих традицій, через інструкції (освіту), опанування смислів буття. Відповідно, багатогранний простір сучасної освіти повинен стати школою трансляції життєвих смислів. Без цього отримати конкурентоспроможну особистість майбутнього професіонала, яка володіє визначеним рівнем особистісно-професійної зрілості, фактично неможливо. З нашої точки зору, проблема формування особистісно-професійної зрілості професіонала повинна об'єднати та інтегрувати зусилля психологів та педагогів в освітянській галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблемі особистісно-професійної зрілості присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених: К.О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Н. О. Антонової, Т. М. Березіної, Ф. С. Брантової, С. Ю. Головіна, О. О. Євдокімової, І. Ю. Зав'ялової, О. А. Лукасевича, А. Х. Маслоу, Л. П. Овсянецької, Г. У. Олпорта, Н. В. Підбуцької, Л. В. Потапчука, Л. І. Рибачука, О.Г. Романовського, А.В. Петровського, Ч. Райкфорта, В. А. Семиченка, Г. С. Сухобської, В. І. Цини, І. Я. Ше-

велюка, Г. Х. Яворської та ін. Вказані наукові праці дають узагальнене уявлення про дефініцію особистісно-професійна зрілість, але ґрунтовне дослідження становлення особистісно-професійної зрілості майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах досліджено недостатньо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. На основі аналізу численної кількості праць вітчизняних та зарубіжних вчених було констатовано факт недостатньої вивченості проблеми становлення особистісно-професійної зрілості майбутнього фахівця у вишах. Тому таке питання потребує подальшої розробки та детального розбору з метою чіткого окреслення змісту та структури досліджуваного поняття.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні особливостей формування особистісно-професійної зрілості майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах через визначення змісту та структури стрижневих понять, а також уточнення сутності провідної дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті означеної проблеми потребує уточнення зміст ключових понять дослідження. Так О. О. Євдокімова розглядає особистісно-професійний розвиток студентів як поетапний та динамічний процес входження фахівця в специфіку праці, який передбачає адаптацію, набуття професійного образу мислення, формування ідентифікації з вимогами професійної діяльності до самореалізації та творчого саморозвитку [7, с. 15].

Підбуцька Н. В. становлення особистості студента як професіонала розглядає з точки зору, що «професіоналізм особистості – це інтегрована характеристика суб'єкта діяльності, яка відображає високий рівень професійно значимих

якостей, професійної ідентичності, рефлексивності, спеціальних творчих здібностей, професійно-зумовлену структуру мотиваційної сфери, яка вміщує професійно спрямовані ціннісні орієнтації, що у сукупності забезпечує прогресивний професійний розвиток фахівця» [13, с. 65].

Г. В. Ложкін, Н. Ю. Воленюк О. О. Солтик становлення професіогенезу професіонала пропонують розглядати за наступними етапами: вибір професії, професійне самовизначення, стадія освіти та підготовки, адаптації до професійної діяльності, професіоналізації, досягнення високої продуктивності та професійної реалізації [10, с. 56]. Власне впродовж професіогенезу відбувається становлення й особистісно-професійної зрілості майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі. У «Словнику української мови» [14, с. 708] наводяться наступні значення слова «зрілість»: 1) стан організму, який досяг повного розвитку; зрілий вік; 2) перен.: високий ступінь розвитку, досконалості; майстерності. Там же знаходимо значення прикметника «зрілий»: глибоко продуманий, створений, здійснений на основі великого досвіду, майстерності та ін.

У «Словнику практичного психолога» зрілість розглядається як стан, до якого «приходить організм у кінці періоду розвитку. Хронологічні рамки періоду зрілості досить умовні і визначаються завершенням юності і початком періоду старіння» [16, с. 178–179].

У словнику «Психологія» визначається, що «зрілість – найбільш тривалий період онтогенезу, який характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людської особистості. Характеристиками зрілої особистості називають: 1) розвинуте почуття відповідальності, 2) потребу в турботі про інших людей, 3) здатності до: активної участі в житті суспільства; ефективного використання своїх знань; психологічної близькості з іншою людиною;

конструктивного рішення різних життєвих проблем на шляху до повноти самореалізації. Розвиток людини в період зрілості безпосередньо пов'язано з її активним включенням в сферу суспільного виробництва. Нездатність успішно включитися в неї призводить до особистісного застою, стагнації» [14, с. 126].

К. О. Абульханова-Славська і Т. М. Березіна під зрілістю розуміють своєчасність особистості, яка визначає її здатність до знаходження свого способу життя. Автори вказують на притаманні для особистості оптимальний ритм життя, індивідуальні часові потенціали, які спонукають її до оволодіння природними і власними психічними можливостями. Все це дає можливість особистості вдосконалювати власні ресурси активності щодо самоідентифікації та самовдосконалення у різних формах життєдіяльності та взаємодії з навколишнім світом [1].

К. О. Абульханова-Славська визнає внутрішню детермінацію показником зрілості особистості, що характеризує її здатність керувати власним життям, продуктивно використовувати внутрішні резерви відповідно до життєвих завдань, саморегуляції життєвих процесів, використання ефективного стилю спілкування, здійснювати вплив на людей [2].

Б. Г. Ананьєв зазначав, що «зрілість людини як індивіда – соматична та статевая – визначається біологічними критеріями. Однак, якщо в усіх тварин, включно з приматами, фізична зрілість означає глобальну зрілість усього організму – його життєдіяльності і механізмів поведінки, то у людини нервово-психічний розвиток не вкладається повністю в рамки фізичного дозрівання та зрілості. Уже розумова зрілість нерозривно пов'язана з утворенням, має свої критерії, що відображають певний обсяг і рівень знань, властивих цій системі освіти в цю історичну епоху. Ще більшою мірою історичними є численні феномени громадянської зрілості, з настанням якої людина повністю стає юридично дієздатною

особою, суб'єктом цивільних прав (наприклад, виборчих), політичним діячем тощо» [9, с. 71]. Автор зазначав, що ці характеристики зрілості не залежать від фізичного розвитку людини та можуть змінюватися залежно від суспільно-економічної формації, класової структури суспільства, національних особливостей і традицій.

О. Р. Калітєвська, Д. О. Леонтєв, Є. М. Осін, І. І. Бородкіна зазначають, що зріла особистість відрізняється спроможністю до самодетермінації на підставі сформованих власних інтересів та ціннісно-життєвих орієнтацій. Вони стверджують, що процес самодетермінації у підлітковому віці здійснюється на підставі інтеграції понять свободи і відповідальності особистості. Відповідно, формування понять свободи і детермінації у підлітків здійснює розв'язання особистісних криз [6].

А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський розглядають зрілість як стан повного розвитку особистості, цілковитої готовності до чого-небудь в аспекті дорослішання особистості, сформовану готовність до найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей. Основними рисами зрілої особистості автори називають розвинене почуття відповідальності, потребу особистості в турботі про інших, здатність до активної взаємодії з оточуючими, ефективне використання своїх знань та практичних умінь; конструктивне вирішення складних життєвих проблем на шляху до самореалізації [14, с. 126].

З точки зору Г. І. Меднікової, зрілість – це етап психічного розвитку і якості особистості [12, с. 185.]. Автор робить висновок, що поняття «зрілість» людини досліджується для відзначення психологічних новоутворень на різних вікових етапах розвитку особистості. З точки зору автора, особистісна зрілість є результатом розвитку особистості в онтогенезі, де проявляються важливі функції людини до самодетермінації в контексті опанування смислу власного життя.

Ч. Райкфорт указує, що «зрілим індивідом (організмом) є той, в якому розвиток завершено; незрілим – той, у кого він не завершився: дитина – незріла, дорослий же – зрілий. Коли йдеться про психологічні процеси та поведінку, вживання цих термінів, вочевидь, завжди має на увазі порівняння норм, виток яких є неясними. Називаючи когось незрілим, ми маємо на увазі, що нам відомо, якого роду поведінка личить його віку і що його поведінка, насправді, годиться людині більш молодого віку» [17].

На думку Н. О. Антонової, Л. І. Рибачук психологічно зрілою людиною є особистість, яка спроможна до самовизначення, самоприйняття, саморозвитку і самореалізації [4, с. 34]. Відповідно, автори до структурних компонентів особистісної зрілості відносять: особистісну зрілість – сукупність психологічних властивостей, що обумовлюють людську автономію до самовизначення і самоприйняття власного життєвого досвіду; інтелектуальну зрілість – певні психологічні властивості, що характеризують людину як здатну до пізнання, до використання набутих знань у предметній діяльності, до логічного мислення, до рефлексії і творчості; емоційну зрілість – сукупність психологічних властивостей людини, яка здатна адекватно відчувати і саморегулювати власні емоційні прояви; соціальну зрілість – сукупність психологічних властивостей людини, яка вміє ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами, ґрунтуючись на гуманістичних принципах, за умови збереження власної індивідуальності [4, С.34–35]. Дослідники визначають професійну зрілість як прояв психологічної зрілості у сфері професійної діяльності. Вона являє собою «особистісне новоутворення, що виявляється у прагненні та здатності до самовизначення й самореалізації засобами суспільно-корисної діяльності» [4, с. 39]. З точки зору дослідників, професійна зрілість складається зі стійкої професійної мотивації на досягнення успіху за рахунок

професійного розвитку та самовдосконалення, сформованої професійної ідентичності, з набутих професійних знань, вмінь, навичок, здібностей [4, с. 39].

На думку О. С. Штепи, психологічна зрілість «висвітлює рівень розвитку сенсорних, мнемічних, інтелектуальних та емоційно-вольових процесів, забезпечує високий рівень функціонування індивіда, його готовність аналізувати і усвідомлювати події і явища зовнішнього світу, що говорить про високий рівень психічного розвитку людини. Особистість характеризується як цілісність, що самовизначається, і складається з ставлення до оточуючого світу, до інших людей та до себе самої. Особистісна зрілість на відміну від психологічної... характеризується якісним новоутворенням – здатністю до самопізнання» [19, С. 27–28].

Ф. С. Брантова розглядає психологічну зрілість особистості як інтегративне, рівнево-компонентне утворення, що фіксує в особистості високий ступінь самостійності, усвідомленості, морального початку, швидкого й точного орієнтування в навколишньому світі (предметному та соціальному), справжності взаємозв'язку з людьми, активності й творчості в перетворенні дійсності та самої себе, істинного задоволення від свого життя. Вчена зазначає, що психологічна і особистісна зрілість особистості визначаються категоріями наукової й буденної свідомості, в якій, як пріоритетні, виділяються параметри адекватності та об'єктивності в пізнанні та розумінні світу, автономії-самостійності, відповідальності, здатності до глибоких відносин, самоприйняття, самодостатності й упевненості в собі, здатності до децентрації та розуміння іншої точки зору, толерантності, свободи від догм і стереотипів, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення [5]. О. В. Чуйко вважає особистісну зрілість складним структурним утворенням, яке детермінується духовним, когнітивним, емоційно-регулятивним та результативним компонентами, та ви-

значає успішність особистості у особовій та професійній сферах діяльності. Відповідно, на думку автора [20, с. 157]:

- духовний рівень особистісної зрілості характеризує сформованість ціннісно-сміслових настанов особистості, які визначають сенс буття;

- когнітивний рівень особистісної зрілості свідчить про осмисленість, адекватність та автономність під час прийняття рішень;

- емоційно-регулятивний рівень особистісної зрілості засвідчує вміння керувати власними психічними станами та емоціями під час професійної діяльності;

- результативний (компетентнісний) рівень особистісної зрілості відбиває спроможність професіонала до актуалізації власної діяльності [21, С.156–157].

Але надалі автор пропонує розглядати особистісну і професійну зрілість як гетерогенні структури, різні за своїм походженням [21, с. 189]. Стверджується, що особистісна зрілість є показником власного розвитку особистості, яка визначає життєвий шлях людини та її долю. Вказується, що процес формування особистісної зрілості має продуктивний або деструктивний характер, що обумовлюється системою життєвих цінностей людини. На думку автора, формування професійної зрілості відбувається протягом професіогенезу за рахунок набуття професіоналом необхідних компетентностей. Але, з нашої точки зору, професіоналізм фахівця повинен визначатися одночасним розвитком особистісної та професійної зрілості. Життєві плани і орієнтації особистості повинні тісно пов'язуватися із завданнями особистісного професійного розвитку.

Ю. З. Гільбух вважає, що основними структурними компонентами особистісної зрілості є такі: мотивація досягнення як спрямованість діяльності особистості на значущі життєві цілі, прагнення до максимально повної самореалізації, лідерства, досягнення високих результатів, самостійність, ініціативність;

ставлення до свого Я (Я-концепція), що охоплює такі характеристики зрілості, як упевненість у своїх можливостях, задоволення своїми здібностями, темпераментом і характером, своїми знаннями, вміннями та навичками у поєднанні з адекватною самооцінкою, високою вимогливістю до себе, скромністю, повагою до інших та відсутністю самовдоволення; почуття громадського обов'язку, яке охоплює такі якості, як патріотизм, інтерес до суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потребу у спілкуванні, колективізм; життєва установка, яка поєднує в собі розуміння відносності сенсу життя, переважання раціонального над емоційним, емоційну врівноваженість та розсудливість; здатність до психологічної близькості з іншими людьми, що охоплює такі особистісні якості, як доброзичливість до людей, емпатія, вміння слухати, потреба в духовній близькості до інших людей [18].

На думку Т. В. Комар, професійна зрілість фахівця формується в процесі реалізації системи випереджальної підготовки у вищому навчальному закладі й поєднує готовність до безперервного професійного вдосконалення, професійну культуру, особистісно-професійну активність, усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності й ціннісне ставлення до професії, себе, інших людей й світу в цілому, пошук і знаходження в професії власного смислу [8, с. 37].

Автор зазначає, що особистісний соціально-психологічний простір людини індивідуалізує професійну зрілість особистості. Вказується на взаємний зв'язок дефініцій “професійна зрілість” та “соціально-психологічний простір” у значенні набуття особистістю власних цінностей та сенсу професійної діяльності [9, с. 294]. Отже, робиться висновок про те, що професійна зрілість являє собою особистісний феномен, який тісно пов'язаний із соціально-психологічним простором та професійною самоідентифікацією особистості [9, С. 294–295].

В. І. Цина «особистісно-професійну зрілість» майбутнього вчителя розглядає як інтегративну якість особистості, що відбиває складові її громадянської, життєво-професійної, духовної, соціальної, психологічної та мотиваційної зрілості, сформованість самості особистості й обумовлює володіння предметними, базовими та ключовими компетентностями, що визначають готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності [21]. Складовими особистісно-професійної зрілості майбутніх педагогів В. І. Цина визначає:

– громадянську зрілість: почуття громадського обов'язку, патріотизм, просуспільну діяльність, інтерес до суспільно-політичного життя та участь у житті суспільства, національну і планетарну свідомість;

– життєво-професійну зрілість: компетентність, креативність та ініціативність у вирішенні життєвих ситуацій, високий рівень реалізації подій життя та освітньо-професійної діяльності;

– духовну зрілість: близькість, контактність, потребу у спілкуванні, піклуванні та повагу до інших, колективізм, відкритість і доброзичливість у ставленні до людей, терпимість і толерантність, емпатію та глибинність переживань, гармонію з оточенням, розуміння сенсу життя, потребу в духовній близькості з іншими;

– соціальну зрілість: відповідальність, вимогливість до себе, скромність, гуманістичну мораль;

– психологічну зрілість: позитивне мислення, емоції, цілепокладання, психічну автономію, переважання раціонального над емоційним, розсудливість та емоційну врівноваженість, синергетичність та автономність, наявність власної життєвої філософії;

– мотиваційну зрілість: стійкі переконання й домагання, задоволеність своїми особистісними якостями, впевненість у своїх можливостях, лідерство;

– сформованість самості особистості: самоприйняття, самостійність, самореалізацію, саморозвиток, самоконтроль,

саморегуляцію, самовдосконалення, адекватну самооцінку, самоствердження.

Основними етапами формування особистісно-професійної зрілості майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі автор пропонує розглядати такі:

– етап адаптації (рання юність – 15–19 років) з формування особистісно-професійної зрілості, який передбачає активне опанування діючих на конкретних етапах і в формах професійно-педагогічної підготовки нормативних вимог та оволодіння формами та засобами навчально-професійної діяльності, що їм відповідають;

– етап індивідуалізації (пізня юність – 20–22 роки) – характеризується активізацією пошуку засобів і способів вираження майбутнім педагогом своєї індивідуальності та її фіксації у навчально-професійній діяльності засобами інтенсифікації пошуку в референтному для нього освітньо-професійному просторі осіб, здатних забезпечити йому оптимальну персоналізацію;

– етап інтеграції (рання зрілість – 23–26 років) визначається потребою освітнього простору схвально прийняти та культивувати лише ті продемонстровані особистістю індивідуальні особливості, які є в ньому прийнятними і відповідають цінностям зрілої професійно-педагогічної діяльності, освітнім стандартам, сприяють успішній сумісній освітньо-професійній діяльності всіх учасників професійної підготовки [23; 24, с. 63]. В основу формування особистісно-професійної зрілості особистості дослідницею покладено такі принципи психолого-педагогічної діяльності: принцип результативності, що визначає спрямованість педагогічної діяльності на не менше, ніж визначений у державних освітніх стандартах рівень освітніх досягнень учнів і вихованців; принцип ефективності, який орієнтує дослідження не на будь-яку, а саме на позитивну кінцеву мету щодо результативності професійно

зрілої педагогічної діяльності педагога, обов'язково передбачаючи можливий «соціальний ефект», тобто як за мінімальних обсягів і тривалості професійно-педагогічної діяльності досягати кращої її результативності; принцип об'єктної орієнтованості змісту педагогічної дії – розкриває спрямованість навчально-пізнавальної діяльності на вивчення предметних знань; принцип особистісної орієнтованості, який визначається кінцевим результатом педагогічного впливу на особистість і проявляється як взаємоповага всіх учасників процесу навчання, емпатія, педагогічний оптимізм, безумовна віра в духовний, фізичний та інтелектуальний потенціал дитини і здатність допомогти його реалізувати; установки щодо обов'язковості засвоєння учнями та вихованцями складових змісту освіти; принцип рефлексивності, що визначає педагогічний досвід, ціннісні орієнтації та здібності педагога як важливий чинник ефективності педагогічної діяльності; принцип гармонійності, який обумовлює включення окремих педагогічних впливів у систему педагогічної діяльності, сприяючи досягненню загальної ефективності професійно-педагогічної діяльності щодо ефективної освіченості учнів та вихованців [24, с. 63–65].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дефініція «особистісно-професійна зрілість» отримала різнобічне тлумачення у працях зарубіжних та вітчизняних вчених. З нашої точки зору, під особистісно-професійною зрілістю фахівця слід розуміти багатоконпонентне особистісне утворення, до якого слід включити особистісну, професійну, емоційну та інтелектуальну зрілості, які окреслюють її визначений рівень особистісно-професійної ідентичності. Вважаємо подальшим перспективним напрямком дослідження – визначення змісту її структурних елементів.

Список літератури:

1. Абульханова К. А., Березина Т. Н. *Время личности и время жизни*. СПб. Алетея, 2001. 304 с.
2. Абульханова-Славская К. А. *Стратегия жизни*. М.: Мысль, 1991. 298 с.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания // *Избранные психологические труды : в 2 т.* Т. 1. М. : Педагогика, 1980. С. 16–178.
4. Брантова Ф. С. Представления о психологически зрелой личности в сознании людей разного возраста : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. М., 2011. 247 с.
5. Калитиевская Е. Р., Леонтьев Д. А., Осин Е. Н., Бородкина И. И. Смысл, адаптация и самодетерминация у подростков // *Вопросы психологии*. 2007. №2. С. 68–79.
6. Євдокімова О. О. Теорія і практика психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : 19.00.07. К.: 2011. 44 с.
7. Комар Т. В. Професійна зрілість особистості: психологічна природа поняття // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2015. Вип. 3. С. 33–37.
8. Комар Т. В. Професійна зрілість особистості у її соціально-психологічному просторі // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. 2014. № 2. С. 287–299.
9. Ложкін Г. В., Волянчук Н. Ю., Солтик О. О. Психологія праці : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Хмельницький, 2013. С. 147–153.
10. Лукасевич О. А. Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу. // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія № 12. Психологічні науки. 2009. № 21 (45). С. 117.
11. Меднікова Г. І. Особистісна зрілість: сутність та критерії // *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 43(2). С. 179–186.
12. Підбуцька Н. В. Психологічні основи професіоналізму інженера : монографія. Х. : «Діса плюс», 2016. 296 с.
13. Петровский А. В., Ярошевський М. Г. Психология. М. : Политиздат, 1990. С. 126.
14. Білодіда І. К. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; К.: Наук. думка. Т. 3. 1972. С. 708.
15. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск: Харвест, 1997. С. 178–179.
16. Райкфорт Ч. Критический словарь психоанализа. СПб : Восточ.- европ. ин-т психоанализа, 1995. С. 47.
17. Сухобская Г. С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрологии. Новые знания. 2002. № 4. С. 17–20.
18. Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості // *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №2. С. 26–35.
19. Чуйко О. В. Особистісна зрілість як умова надання ефективної допомоги клієнту // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2011. Вип. 12. С. 152–157.
20. Чуйко О. В. Особистісна і професійна зрілість: співвідношення понять // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2011. Вип. 13. С. 184–190.
21. Цина В. І. Сутність, структура, особливості особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя. // *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2014. Вип. 14. С. 309.

22. Цина В. І. Використання стратегії вивчення педагогічної практики у формуванні особистісно професійної зрілості майбутніх педагогів. // *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2015. Вип. 1. С. 36–37.

23. Цина В. І. Моделювання процесу формування особистісно професійної зрілості майбутніх педагогів в умовах ВНЗ. Молодьіринок. 2014. № 10. С. 61–66.

References:

1. Abul'hanova K. A., Berezina T. N. (2001) *Vremja lichnosti i vremja zhizni*. [The time of personality and the time of life.] SPb. Aletejja, 304 s. [in Russian]

2. Abul'hanova-Slavskaja K. A. (1991) *Strategija zhizni*. [The strategy of life.] M.: Mysl', 298 s. [in Russian]

3. Anan'ev B. G. (1980) *Chelovek kak predmet poznanija* [Man as an Object of Cognition] // *Izbrannye psihologicheskie trudy : v 2 t. T. 1. M. : Pedagogika, S. 16–178*. [in Russian]

4. Brantova F. S. (2011). *Predstavlenija o psihologicheski zrelej lichnosti v soznanii ljudej raznogo vozras- ta : dis. ... kand. psihol. nauk :19.00.01*. [Views on the psychologically mature personality in the minds of people of different ages: dis. ... cand. psychol. Sciences: 19.00.01]M., 247 s. [in Russian]

5. Kalitievskaja E. R., Leont'ev D.A., Osin E.N., Borodkina I.I. (2007) *Smysl, adaptacija i samodeterminacija u podrostkov* [Sense, adaptation and self-determination in adolescents] // *Voprosy psihologii. №2. S. 68–79*. [in Russian]

6. Yevdokimova O. O. (2011) *Teoriia i praktyka psykhologichnoho suprovodu navchal'no-vykhovnoho protsesu u vyschomu tekhnichnomu navchal'nomu zakladi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora psyhol. Nauk: 19.00.07* [Theory and practice of psychological support of the educational process in the higher technical educational institution: the author's abstract. dis for obtaining sciences. degree of doctor of psychology. Sciences: 19.00.07.]. K.:44 s. [in Ukraine]

7. Komar T. V. (2015) *Profesijna zrilist' osobystosti: psykhologichna pryroda poniat-tia* [Professional maturity of the person: the psychological nature of the concept]// *Naukovyj visnyk Kherson'skoho derzhavnoho universytetu. Seriiia Psykhologichni nauky.. Vyp. 3. S. 33–37*. [in Ukraine]

8. Komar T. V. (2014) *Profesijna zrilist' osobystosti u ii sotsial'no-psykhologichnomu prostori* [Professional maturity of the personality in its socio-psychological space]// *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Pedahohichni ta psykhologichni nauky. . № 2. S. 287–299*. [in Ukraine]

9. Lozhkin H. V., Volianiuk N. Yu., Soltyk O. O. (2013) *Psykhohohiia pratsi : navch. posibnyk dlia stud. vysch. navch. Zakladiv* [Psychology of labor: teaching. tutorial for studio higher tutor institutions] / *Khmel'nyts'kyj, S. 147–153*. [in Ukraine]

10. Lukasevych O. A. (2009) *Osoblyvosti dosiahnennia osobystisnoi zrilosti studentamy vyschoho navchal'noho zakladu*. [Features of achievement of personal maturity by students of higher educational institutions]// *Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 12. Psykhologichni nauky.. № 21 (45). S. 117*. [in Ukraine]

11. Mednikova H. I. (2012) *Osobystisna zrilist': sutnist' ta kryterii* [Personality maturity: essence and criteria]// *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykhohohiia. . Vyp. 43(2). S. 179–186*. [in Ukraine]

12. Pidbut's'ka N. V. (2016) *Psykhologichni osnovy profesionalizmu inzhenera : monohrafiia*. [Psychological foundations of engineer's professionalism: monograph.] Kh. : «Disaplius»,. 296 s. [in Ukraine]
13. Petrovskij A. V., Yaroshevs'kyj M. H. (1990) *Psykhologhiya*. [Psychology] M.: Polytizdat,. S. 126. [in Russian]
14. Bilodida I. K. (1972) *Slovnnyk ukrains'koi movy : v 11 t.* [The Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 t.] / AN URSSR, In-t movoznavstva ; K.: Nauk. dumka. T. 3.. S. 708. [in Ukraine]
15. Golovin S. Ju. (1997) *Slovar' prakticheskogo psihologa*. [Dictionary of practical psychologist] Minsk : Harvest,. S. 178–179. [in Russian]
16. Rajkfort Ch. (1995) *Kriticheskij slovar' psihoanaliza*. [Critical Dictionary of Psychoanalysis.] SPb. : Vostoch.- evrop. in-t psihoanaliza,. S. 47. [in Russian]
17. Suhobskaja G. S. (2002) *Ponjatie «zrelost' social'no-psihologicheskogo razvitija cheloveka» v kontekste andragogiki*. [The notion of "maturity of the socio-psychological development of man" in the context of andragogy.] Novye znaniya.. № 4. S. 17–20. [in Russian]
18. Shtepa O. S. (2004) *Proprium zriloi osobystosti* [Proprium of a mature person] // *Praktychna psykhologhiia ta sotsial'na robota*.. №2. S. 26–35. [in Ukraine]
19. Chujko O. V. (2011) *Osobystisna zrilist' iak umova nadannia efektyvnoi dopomohy kliientu* [Personality maturity as a condition for providing effective assistance to the client] // *Aktual'ni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky*.. Vyp. 12. S. 152–157. [in Ukraine]
20. Chujko O. V. (2011) *Osobystisna i profesijna zrilist': spivvidnoshennia poniat'* [Personal and professional maturity: the ratio of concepts] // *Aktual'ni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky*. . Vyp. 13. S. 184–190. [in Ukraine]
21. Tsyna V. (2014) *Sutnist', struktura, osoblyvosti osobystisno-profesijnoi zrilosti majbutn'oho vchytelia*. [Essence, structure, features of personality-professional maturity of the future teacher.] // *Vytoky pedahohichnoi majsternosti. Seriya: Pedahohichni nauky*.. Vyp. 14. S. 309. [in Ukraine]
22. Tsyna V. I. (2015) *Vykorystannia stratehii vyvchennia pedahohichnoi praktyky u formuvanni osobystisno profesijnoi zrilosti majbutnikh pedahohiv*. [Using the strategy of studying pedagogical practice in the formation of personally professional maturity of future teachers] // *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykhologii*.. Vyp. 1. S. 36–37. [in Ukraine]
23. Tsyna V. (2014) *Modeliuvannia protsesu formuvannia osobystisno profesijnoi zrilosti majbutnikh pedahohiv v umovakh VNZ*. [Modeling of the process of formation of personally professional maturity of future teachers in the conditions of higher educational establishments.] *Molod' i rynok*.. № 10. S. 61–66. [in Ukraine]

Стаття надійшла до редколегії: 15.02.2018